

Марк Ескел

ШАБЕС-ГОЙ

Харків
«Фоліо»
2018

ГЛАВА 1

У кінці березня несподівано випав сніг. А вже через декілька днів розтопився, перетворивши навколишні дороги, що ледве встигли просохнути після зими, в густе липке багно. Війська безкінечним потоком йшли через місто і несли те багно на гусеницях танків, колесах автомобілів, на солдатських чоботах і копитах коней, які тягли на собі полкові гармати та польові кухні. Столітня бруківка келецьких вулиць набула відразливого жовто-бурого кольору, і господині, не перестаючи сварити своїх чоловіків і дітлахів, вкотре за день мили підлоги в передпокоях.

Лейба Кантолінський переліз через борт вантажівки й стрибнув на слизьку від глини бруківку. Подякувавши водієві, закинув за плечі армійський речовий мішок і, накульгуючи, попростував до будинку ратуші. Одяг виказував у ньому колишнього бійця Армії Крайової: польова рогатівка¹ з літерами АК, зелена шинель англійського крою з біло-червоною пов'язкою на рукаві; з-під шинелі визирали цивільні штани, заправлені в короткі німецькі чоботи. Картину довершувала густа чорна з сивиною і давно не стрижена борода. Міліціонер біля дверей ратуші з недовір'ям оглянув Лейбу, проте без слова пропустив його досередини.

¹ *Рогатівка* — польський військовий кашкет з чотиригранним верхом. (Прим. перекл.)

Покрутившись у коридорах, Лейба знайшов потрібний кабінет і, постукавши, заглянув у прочинені двері. Дрібний чоловічок, що сидів за столом, жестом запросив його увійти і став загортати в газету свій недоїдений обід — залишки кров'янки та вареної картоплі. Змахнувши зі стола крихти, він витер руки маленьким рушником і налив склянку води з карафи.

— Ви вже вибачте мені, пане?.. — Він випив воду і поставив порожню склянку на скляний піднос.

— Кантолінський...

— Так, пане Кантолінський! Часу немає навіть поїсти по-людськи. Доводиться ось так, на ходу. Моє прізвище Вуйчек. Я секретар комісії у справах біженців.

— Це ви мені вибачте, пане Вуйчек! Я міг би зачекати, та двері були відчинені...

— Отож, чим можу допомогти, пане Кантолінський? Ви, судячи зі всього, воювали? — Вуйчек вказав на біло-червону пов'язку.

— Я більше по господарській частині. Підремонтувати що-небудь чи ще щось...

— Ну, це також справа потрібна.

— Я хотів запитати: може, вдасться щось дізнатися про мою сім'ю? Ми жили тут, перед війною.

— Євреї? — Чинownik опустил очі та, очікуючи відповіді, розглядав чорнильні плями на пальцях правої руки.

— Євреї.

— Ось що, пане Кантолінський, напишіть мені на папірці імена, — він простягнув Лейбі аркуш жовтого паперу та олівець. — Як тільки щось виявиться, я вам повідомлю.

Помовчав трохи, додав:

— Та навряд чи... Всіх, хто був у місті, німці по-вбивали чи вивезли в табори. Повернулося чоловік п'ятдесят чи трохи більше...

— Знаю, та я чув, що табори визволили пару місяців тому. Може, листа якогось напишете чи іще якое. Тож дайте мені знати!

— Де вас шукати?

— Вдома — я там написав адресу!

Лейба піднявся зі стільця, і Вуйчек піднявся услід за ним.

— Вам, пане Кантолінський, варто піти на Плани, 7. Там ваших приймають... — Вуйчек затнувся, знякновівши. — В сенсі, келецьких євреїв, які повертаються. Може, вони щось і знають.

Міліціонер біля виходу говорив про щось з рум'яною повногрудою панною. Мигцем оглянувшись, він знову окинув Лейбу поглядом і знову нічого не сказав.

Вулицею Плани закінчувався в Кельце єврейський квартал — «*Miasto żydowskie*», як його тут називали. Паралельно до неї, ніби означуючи межі, текла Сильниця — невелика річечка, по якій єврейські і польські дітлахи любили пускати кораблики з трісок. Береги Сильниці були засаджені білими кленами, і в найвужчих місцях річки їхні густі крони стикалися, утворюючи чудернацькі зелені арки.

Завернувши за ріг, Лейба вийшов на Петрковську, яка була колись центральною вулицею гамірного й багатолюдного кварталу. До війни її заселяла єврейська аристократія і Петрковська була однією суцільною вітриною: адвокатські біюра і кантори¹,

¹ *Кантор* — міняльна контора.

ювелірні магазини і кабінети дантистів, кав'ярні з найліпшою віденською кавою, цукерні зі смачнучим шоколадом і цукерками зі Львова.

Тепер вулиця виглядала цілком по-іншому. Багато будинків стояли пустими, з вибитими вікнами, тряскали на вітрі двері. Давно не фарбовані стіни посіріли, а на тротуарі валялися шматки штукатурки. Все несло на собі сліди занепаду. Та найперше, що впадало в око, — не було жодної вивіски на ідиш, а колись вони прикрашали на Петрковській кожний третій будинок.

У кінці вересня 42-го року до них у загін, розташований тоді в лісі біля Зембожицької протоки, переправили з Любліна двох молодих людей: один був росіянин, який утік з табору для радянських військовополонених у Білій Підляській, а другий виявився сином келецького ювеліра Злочовського, його ювелірна майстерня стояла якраз на розі Петрковської та Козла. Обидва були дуже виснажені, до того ж у Юзека (так звали сина ювеліра) в стегні застрягла куля з гвинтівки, завдаючи йому гострого болю при кожному кроці. Хлопець розповів Лейбі про те, як на початку сорок першого року німці, відгородивши дерев'яною огорожею декілька кварталів між Петрковською, Варшавською та Орла, зігнали в створене ними гетто всіх євреїв Кельце. Всіх, за винятком тих двох тисяч, переважно старих, яких навіть не стали кудись вести, а просто розстріляли під стінами їхніх власних будинків.

За два роки німецької окупації Лейба не раз чув про те, що витворяли нацисти з євреями в захоплених ними містах і містечках. Бачив на власні очі тіла розстріляних в Любліні і Холмі, та всіх тих

людей він не знав. А там, у його рідному Кельце, серед тих, хто вмирав від голоду й тифу в гетто, привиджувалися йому обличчя Рахелі, Ривки, Давида і Тойбе. Не знаходячи собі місця, він блукав по лісу, повертався, знову розпитував Юзека про них, показував пожовтілу світлину, яку завжди возив з собою, та той кожного разу тільки хитав головою.

У серпні мешканцям гетто оголосили, що готується евакуація в інше, просторіше і ліпше пристосоване для життя двадцяти тисяч людей місце. Змучені місяцями злиденного існування люди не те щоб повірили в це, просто вибору в них не було. Стогін, що хвилиною прокотився в натовпі, коли вже на вокзалі один із працівників Юденрату розповів потайки, що всіх відправляють до Трєблінки, — був їхньою останньою і єдиною реакцією.

Старий Злочовський помер від пневмонії ще взимку, а Юзеку пощастило втекти, коли їхній потяг три доби стояв на запасній колії станції Деблін. Надійно захований перстень з невеликим смагдом — єдине, що вдалося зберегти зі скарбів його сім'ї, пригодився для підкupu двох поляків з «гранатової поліції»¹, приставлених до їхнього вагону для охорони. «Сині» взяли перстень, та не збиралися відпускати Юзека живим. Дочекавшись, коли він відбіжить від вагона, вони почали стріляти, і куля, поцілившись в стегно, звалила хлопця з ніг. Без сумніву, його б добили, та, на щастя, раптово з'явився вантажний потяг і перегородив дорогу переслідувачам. Біль і страх додали Юзеку

¹ *Granatowa policja* (польськ.) — колабораціоністський підрозділ польської поліції на окупованих німцями територіях Польщі.

сили, і він зник раніше, ніж поліціантам вдалося до нього добратися. Здіймати галас і доповідати своїм німецьким начальникам поляки не наважилися.

На третій день після прибуття в загін у Юзека Злочовського почався жар, він лежав без пам'яті, а ще через день помер від зараження крові...

Це було чотири роки тому, а зараз Лейба йшов вулицею, що, здавалося, сама завмерла від того жаху, який довелося пережити її мешканцям.

* * *

Талі води перетворили тиху Сильницю в каламутний бурхливий потік і подекуди заливали перекинуті через річку дерев'яні містки. Лейба вийшов з Плантів і кілька хвилин йшов уздовж річки, поки не знайшов триповерховий будинок, в якому розмістилися рада громади, молитовна зала, контора «Джойнт» та гуртожиток для тих, кому не було куди йти.

Двері були не замкнені, а всередині Лейбу зустрів молодик з такою ж, як у нього, пов'язкою Армії Крайової на рукаві та пістолетом на поясі.

— Ви хочете помолитися чи когось шукаєте? — Він уважно подивився на Лейбу.

— Мені потрібний той, хто тут за головного.

— У нас немає головного. Все вирішує рада.

— А хто за старшого в раді?

— В раді... — хлопець зам'явся. — В раді, мабуть, доктор Лейтес...

— Так-от, мені якраз до нього! — Лейба легенько відсунув охоронця набік, піднявся вузькими крутими сходами на другий поверх і почав заглядати в кожні двері. За передостанніми була велика